[1] Tekst en foto's Ruud en Ralph Metselaar – www.comomeerinfo.nl

Rondwandeling door Tirano

deel 2 Palazzo Salis

Als we vanuit de Via XX Settembre de smalle Via Salis inslaan dan zien we al snel rechts een zware, lage toren met ghibellijnse kantelen (V-vormig) en na een overgangsdeel de lange gevel van het palazzo Salis. De bouw begon in het midden van de 17e eeuw toen Johann Salis-Zizers

[1] Verzoeken om toezending per email aan rmetselaar@on.nl

een viertal 16e-eeuwse gebouwen samenvoegde en er een geheel van maakte. Aan de straatzijde toont het een streng uiterlijk met een imposant hoofdportaal, gemaakt van groene Grosottosteen naar een ontwerp van de architect Jakopo Barozzi, bijgenaamd Vignola. Het interieur werd vele malen gerestaureerd, laatstelijk door graaf Cesare en na diens overlijden zijn broer Francesco en echtgenote Paola. In 2007 stelden deze het palazzo open als museum.

De familie Salis

De Salis familie woonde in de 10e eeuw in Sala en Campo bij het eiland Comacina aan het Comomeer. Na de verwoesting van het eiland tijdens de tienjarige oorlog tussen Como en Milaan, vluchtte de familie naar Soglio, net aan de Zwitserse kant van de weg van Chiavenna naar de Malojapas. Vanuit deze strategische positie controleerden ze de transporten over de pas en door het innen van belastingen op de getransporteerde goederen verworven ze een grote rijkdom. Tussen 1200 en 1400 verspreidde de familie zich over het hele Engadin en omgeving. Een belangrijke tak vestigde zich rond 1614 in Zizers, waar ze drie palazzi bouwden. In 1512 bezetten de Grigioni (= Graubünders) het Valtellina en Valchiavenna, waar ze tot de napoleontische inval de macht zouden behouden. Baron Johann Salis trok in 1646 naar Tirano en werd in 1661 en 1665 podestà van de stad en in 1679 gouverneur van het Valtellina. Hiermee begon een lange periode waarin de Salisfamilie 25 gouverneurs en 44 podestà leverde en daarnaast vele diplomaten die aan alle hoven in Europa dienden als vertegenwoordigers van het Zwitserse gezag.
Johann begon met de bouw van het palazzo dat in 1703, een jaar na zijn dood, werd voltooid. In 1909 overleed Filippo, de laatste van tien generaties Salis, zonder mannelijke erfopvolger. Zijn enige erfgenaam was Rita Salis, dochter van Ulisse Salis en Teresa Calvi. Zij trouwde met Francesco Sertoli uit Sondrio en daarmee begon een nieuwe tak van de familie onder de naam Sertoli Salis.

Het hoofdportaal

Links: het wapenschild boven de entree; rechts: de zuilengang achter de entree met aan het eind de tuin en rechts de Hof van de Zonnewijzer

Voor de gevel staande zien we twee ingangspoorten, de linker poort gaat naar het *Hof van de Paarden*, waar de stallen waren. Hier vertrok tot begin 1900 ook de postkoets naar Bormio. Wij gaan naar binnen door de hoofdpoort met het wapenschild van de familie Salis, en daarboven een venster met architraaf en twee voluten waarop twee vazen. Achter de deur volgt een Lombardische zuilengang met kruisgewelven.
De plattegrond van het palazzo toont twee binnenhoven, het bovengenoemde *Hof van de Paarden* en het *Hof van de Zonnewijzer.* De tien kamers die we zullen bezoeken liggen rond het laatstgenoemde hof en zijn vrijwel alle gedecoreerd met prachtige fresco's uit de tweede helft van de 17e eeuw. Alleen de *Erezaal* is in de tweede helft van de 18e eeuw opnieuw gedecoreerd vanwege beschadiging door een brand.

Links: het Hof van de Zonnewijzer; rechts: de zonnewijzer; onder: de Italiaanse tuin

Vanuit de zuilengang gaan we rechtsaf naar het Zonnewijzerhof, waar de familieappartementen op uitzien. Tegen de oostwand zien we een zonnewijzer uit 1928 die volgens het opschrift de zonnetijd in Tirano geeft. Aan de onderzijde van de zonnewijzer staat de spreuk '*quota sit hora petis dum petis ipsa fugit'* dat wil zeggen *'vraag hoe laat het is en terwijl je het vraagt vlucht de tijd weg'* als een variant op ons gezegde *'de tijd vliegt'.*

Bij recente restauraties van de muren vond men een fraaie *serliana* d.w.z. een ronde boog met een architraaf dat door twee zuilen wordt gestut. Het dateert uit de 18e eeuw en draagt het embleem van de Salis en De Perari families.
Verlaten we het hof en slaan we rechtsaf naar het eind van de zuilengang, waar we de Italiaanse tuin bereiken. Dit type tuin is zeldzaam in het noorden van Italië. Ze werd al in de tweede helft van 1600 en begin 1700 aangelegd in de renaissance periode volgens de regels van Leon Battista Alberti . Volgens deze regels is het ontwerp strikt symmetrisch en we zien perken van buxus haagjes met daarbinnen rozen.

Links: het cassettenplafond van de Zaal met het houten Plafons, met centraal de afbeelding van de Artemis, de godin van de jacht; rechts: de Zaal met het Polychroom Plafond

Zaal met Houten Plafond

In de zuilengang achter de toegangspoort nemen we de trap aan de noordkant en komen dan op de *piano nobile*. Licht komt binnen door een rechthoekig venster en ramen in een koepel. Het trappenhuis is gedecoreerd met familieportretten en wapenschilden. Links de Sertoli Salis rechts de Salis-Wolkenstein families. De deur links brengt ons in de Erezaal, het grootste vertrek in het palazzo. Het werd gebruikt voor ontvangsten en als balzaal en is gedecoreerd met friezen en een trompe-l'oeil. Hierna volgt de Zaal met het Houten Plafond, met een laat 16e–eeuws cassettenplafond met centraal een afbeelding van Artemis, de jachtgodin. Tegen de wanden enkele oude kaarten o.a. een stadskaart van Tirano uit 1700.

Zaal met Polychroom Plafond

Vanuit de kamer met het houten plafond komen we in de zaal met het veelkleurig plafond. Ook hier zien we een cassettenplafond, dit keer met heldere kleuren. In het midden een medaillon waarin de Griekse god Endymion is afgebeeld met daarnaast Selena, de godin van de Maan. Langs de wanden hangen familieportretten, links van de stookplaats Johann Stephan von Salis Zizers, de zoon van Johann die de bouw van het palazzo begon en rechts zijn vrouw Katharina von Wolkenstein .
De vitrinekast toont het diploma waarop keizer Leopold van Habsburg op 26 augustus 1694 de Salis de grafelijke titel schonk. Hierop zien we ook het nieuwe wapenschild van de Salis afgebeeld. De wilgenbomen die hierop staan afgebeeld staat voor de familienaam (salice in het Italiaans). Ernaast staat de Habsburgse adelaar.

Zaal van Apollo en Aurora

Op het plafond is de lucht afgebeeld met Apollo in een strijdwagen en Aurora en een geblinddoekte Eros die rozenblaadjes strooien. Om het centrale medaillon zien we een

balustrade met imitatie beeldhouwwerk Ook de steunpilaren zijn geschilderd. Boven de deuren verschillende familiewapens. Tegen de muren zijn acht houtskool schetsen afgebeeld, gemaakt in het midden van de 19e eeuw door Antonio Caimi uit Sondrio. Dit zijn voorstudies voor de fresco's in de twee zijkapellen van de kerk van Sint Martinus.

Het plafond en de imitatie balustrade van de Zaal van Apollo en Aurora

Kamer van de Wonderen

We zijn nu aangekomen in de noordelijke toren van het gebouw en komen in een van de mooiste zalen van het palazzo, de Kamer van de Acht Wonderen. In het centrum van het gewelf zien we het wapenschild van de Salis uit 1670 dat omhoog wordt gehouden door vijf vrouwenfiguren en een cupido die een witte sjerp vasthoudt met het opschrift 'Caelum Respicet' (Kijk naar de hemel). De naam van de kamer komt van de afbeeldingen op de lunetten van de muren die fresco's vertonen van de acht wereldwonderen. De ontwerpen zijn van de Nederlander Maarten van Heemskerck uit het midden van de 16e eeuw en ze werden aangebracht door Philips Galle in 1572. We zien de acht klassieke wonderen; beginnend aan de linker kant van de westmuur: de Hangende tuinen van Babylon waarbinnen we hier zelfs de Toren van Babel zien afgebeeld; links daarvan de Egyptische Piramiden, hier vooral in de vorm van obelisken; links daarvan de Kolossus van Rodos en de Vuurtoren van Alexandria. Op de oostwand: de Tempel van Artemis in Efeze en het beeld van Zeus op de Olympus, dan naar het noorden het Mausoleum van Halicarnassus, en naast deze zeven wonderen nog het Colosseum in Rome. Oorspronkelijk heette deze kamer de 'Kamer van het Bruidspaar', waarschijnlijk naar de drie figuren op de westmuur, die vermoedelijk Afrodite en Ares voorstellen met Eros die over het kleine balkon springt, refererend aan de liefde. Tenslotte zien we nog een paar geketende Telamons die de geschilderde kapitelen ondersteunen.

Kamer van Olympus

Als we uit de zaal van de acht wonderen komen, lopen we door de kamer van Olympus. Dit was eigenlijk slechts een gang die naar de kapel leidde. Toch is het hele plafond bedekt met fresco's die de verschillende Griekse goden uitbeelden. We zien Mars in zijn strijdwagen met vierspan, Apollo, Hera, Zeus en Kronus.
In de vitrine links liggen drie verschillende edities van de Statuten van het Valtellina.

Boven: Plafond van de Kamer van de Wonderen
Rechts: Plafondschildering in de Kamer van Olympus

Kerk van S. Carlo Borromeo

In de familiearchieven zijn verschillende koopakten uit midden 1600, waaruit blijkt dat het palazzo vier belangrijke gebouwen bevat die eerder toebehoorden aan de families Venosta, Lambertenghi, Hartmann en Lazzaroni. De kerk was een van deze onderdelen en behoorde oorspronkelijk toe aan Simone Venosta. Ze werd gebouwd in 1612 en herinnert aan de heiligverklaring van Carlo Borromeo enkele jaren daarvoor. De heilige bezocht in 1580 de basiliek van de Madonna in Tirano. Hij overtrad daarmee het verordening waarmee de Grigioni de bisschoppen van Milaan en Como verbood het Valtellina te bezoeken, maar ondanks het verbod werd hij niet tegengehouden.

De hoofdingang ligt aan de Via San Carlo, maar de kerk is ook van binnenuit het palazzo te bereiken via een gang op de eerste verdieping. We kijken dus van boven in de kerk. We zien een prachtig gedecoreerd tongewelf en boven het altaar hangt een 17e-eeuws doek van de *Madonna met Kind* met links S. Franciscus en rechts S. Carlo Borromeo. Boven het altaar zien we ook nog het familiewapen van de baronnen van Salis.

Interieur van de kerk van S. Bartolomeo

Fresco boven de open haard in de haardkamer met het wapenschild van de familie Salis

We zijn nu in de noordvleugel van het palazzo, waar vier kamers, oorspronkelijk slaapkamers, zijn. De plattegrond van deze kamers is typisch die van eind 1700: een rij kamers die met elkaar zijn verbonden, zonder een tussengang. De eerst die we bereiken is de belangrijkste van de vier, niet alleen vanwege de imposante open haard met prachtig stucwerk, maar ook omdat ze in 1694 werd gebouwd ter viering van de toekenning aan Giovanni Salis van de titel Graaf van het Heilige Roomse Rijk, door de Habsburgse keizer Leopold I.

De Haardzaal

Boven de stookplaats zien we het in vieren gedeelde wapenschild van de Salis met daaromheen de vleugels van de Habsburgse adelaar, erboven de grafelijke kroon en daarboven de kroon van het Heilige Roomse Rijk met symbolen van de juist verworven macht. Onder het wapen twee vrouwenfiguren, links Vrouwe Justitia (rechtvaardigheid) met het zwaard, rechts Fortitudo (moed-sterkte), twee van de kardinale deugden. In het midden het gezicht van Costanza di Perari, de echtgenote van Johann Salis.
In het centrum van het plafond is Nemesis afgebeeld in een strijdwagen getrokken door griffioenen.

Plafondfresco in de Kamer van Endymion; links Selene die de slapende herder wil kussen

De kamer van Endymion

De volgende kamer heeft in het centrum van het plafond een afbeelding van de mythische Endymion. Dit was een zeer schone jongeling die verliefd werd op de kuise maangodin Selene. Hij is bovendien de personificatie van de slaap.

De zaal van de Turken

Deze rijk gedecoreerde kamer heeft een gewelfd plafond met in het centrum Zeus en de arend, Hera en de pauw en Hermes met de Mercuriusstaf. Daarom heen staan vier bustes van mannen met turbans op het hoofd, vandaar de naam van deze kamer. Het medaillon wordt gedragen door vier figuren, zgn. *telamons*. De decoratie werd in begin 1680 aangebracht, kort nadat de Turken in 1683 bij Wenen waren verslagen. In deze jaren zien we in de westerse cultuur vele referenties naar de moslimwereld, zowel in de mode, het koken, schilderen en de architectuur. De Salis familie stond open voor de actuele gebeurtenissen.
Onder het frame waarop de telamons steunen zijn zes lunetten. Boven de deur Artemis onder een boom; iemand in gebed voor een graftombe; een figuur met helm en speer en een oorlogstafereel. Boven de andere deur een vrouw omringd door kunstvoorwerpen die symbolen zijn voor de Wetenschap; dan de vruchtbaarheidsgodin Juno en in het zesde lunet een vrolijk familietafereel met een voordragende dichter, een spelende vrouw, een jong meisje dat naar een jongen kijkt die water drinkt en een hond met kwispelende staart.

Het plafond van de Turkenzaal

Kamer van de Telamons

De vierde in de rij van slaapkamers is de Zaal van de Telamons. De muren worden van het gewelf gescheiden door een geschilderd architraaf. Er zijn twaalf lunetten die een blauwe lucht met wolken tonen en we zien twaalf telamons, waarvan er vier het centrale, achthoekige medaillon ondersteunen. In het medaillon zijn drie dansende putti afgebeeld die een kroon vasthouden.
Opvallend zijn de twee valse deuren in de oostmuur, terwijl de drie overige muren Toscaanse zuilen tonen.

De Saloncello

We komen nu in een van de mooiste en belangrijkste zalen van het gebouw, de saloncello of kleine salon. Ze werd rond 1695 gebouwd, waarschijnlijk voor het huwelijk van Giovanni Stefano Salis Zizers en Katharina von Wolkenstein. We zien hun wapenschilden boven de imposante open haard. Deze kamer werd min of meer de regeringskamer in de periode dat de Salis familie namens de Grigioni als gouverneurs het Valtellina bestuurden. Tijdens de winter was het ook de ontvangstkamer.
De kamer heeft een licht gewelfd plafond met iets uitstekende randen van hazelnotenhout. De afstand tussen de bovenrand van de muren en de top van het plafond is slechts 75 cm. De bovenrand van de muren is gedecoreerd met fresco’s die vensters met zuilen en architraven simuleren. Het lijkt of we door de vensters uitkijken op tuinen waarin water uit fonteinen stroomt. Ook zien we daartussen grafurnen en monochrome wapenschilden afgebeeld. Ook de bogen dragen bij aan de illusies en op de hoeken staan vier telamons die de geschilderde balustrade stutten. Op het medaillon in het centrum van het plafonds is Bacchus afgebeeld die, gezeten op wolken, wordt voort geblazen door de wind. Er zijn talrijke heraldische afbeeldingen in de zaal, bijvoorbeeld boven de deuren waar wapenschilden zijn geschilderd van families waarmee de Salis politieke of economische contacten hadden. Voorbeelden hiervan zijn de Medici, de Borromeo, de Parravicini, de Sforza en Visconti, de Rusconi en de Trivulzio

families.
De vloer is nog de oorspronkelijke uit eind 1600 daterende vloer van fijne kalksteen met kalkmortel en beschilderd met een op bitumen gebaseerd pigment.

De Saloncello met de stookplaats en het wapen van de families Salis en Von Wolkenstein

Links: een blik op de wijnkelders onder het palazzo; rechts de voormalige ijskelder nu wijnopslag

De wijnkelders

Al in 1872 presenteerde de broers Salis hun wijnen op de eerste wijntentoonstelling die in Italië werd georganiseerd. Er is een document waaruit blijkt dat de graaf Giovanni Salis de Zizers, burgemeester van Tirano onder de Grigioni en later gouverneur van het Valtellina, wijn leverde aan het hof van keizer Leopold I van Habsburg, aan de bisschop van Chur en aan vele adellijke

families in het Valtellina. Helaas is enkele jaren na het overlijden van graaf Cesare de productie van de wijnen van het huis Sertoli-Salis beëindigd en is er een einde gekomen aan een traditie van 150 jaar. Onder het palazzo zijn nog wel de wijnkelders maar zijn niet open voor het museumpubliek, maar bijgaande foto's geven een indruk ervan. Bijzonder hierbij is de zogenaamde ijskelder, vroeger de grote put die in de winter werd volgestort met ijs en sneeuw die zomers als koelmiddel werden gebruikt. De huidige kelder dient nu als opslagplaats voor wijnflessen.

Openingsuren van het museum Salis: Van 1 april tot eind oktober van maandag tot zaterdag van 10-15 u
Sinds maart 2018 zijn er ook vier tweepersoons kamers als B&B beschikbaar in het palazzo.